L'EMPREMTA DE JOAN PEIRÓ A BADALONA

JORDI ALBALADEJO I BLANCO

«L'home superior és aquell que moralment i físicament uneix la més delicada sensibilitat a la voluntat més ferma.»

Jean Marie Tuyau

La figura de l'anarcosindicalista Joan Peiró i Belis (Sants, Barcelona 1887-Paterna 1942) va tornar a ocupar un espai destacat en la vida pública arran dels diversos actes de record i homenatge del seixantè aniversari de la seva mort.

La comissió Homenatge a Joan Peiró va organitzar el 2002 un conjunt d'actes que van culminar el 24 de juliol al cementiri de Mataró, on reposen actualment les seves despulles. El Parlament de Catalunya va aprovar una proposició no de llei sobre la commemoració del seixantè aniversari de la seva execució i sobre la revisió del seu procés. D'altra banda, TV3 va emetre un excepcional reportatge de producció pròpia al març del 2003.

En l'àmbit badaloní, van aparèixer diversos articles commemoratius i de caràcter històric de Josep Puig Pla, Jordi Albaladejo i Jaume Oliveras a *El Punt del Barcelonès Nord*, va celebrar-se un acte públic de la CNT l'any 2003, i el Centre de Documentació Antiautoritari i Llibertari (CEDALL) va impulsar l'aprovació al Ple de l'Ajuntament d'una moció per demanar la revisió del procés i va organitzar una exposició el 2004. Tot un conjunt d'accions destinades a rescatar Joan Peiró de l'oblit generacional. En la nostra ciutat es recorda la seva memòria amb el nom d'un carrer del barri de Casagemes i d'un centre de formació laboral.

Apunts sobre Joan Peiró i Badalona

L'històric dirigent i exministre de la CNT va ser afusellat pel franquisme el 1942. El seu cas té força paral·lelismes amb el del president de la Generalitat Lluís Companys, ja que després de la Guerra Civil ambdós s'exiliaren a França, on van ser detinguts pels nazis i lliurats a les autoritats franquistes. Després d'uns processos singulars sense cap mena de garanties jurídiques, van ser afusellats.

Sobre Joan Peiró hi ha escrita una extensa bibliografia, però un dels punts menys coneguts és el desenvolupament de la seva activitat sindical i periodística en l'etapa que va residir a Badalona. Entre els anys 1908 i 1920, Peiró va convertir-se en una figura emergent de l'anarcosindicalisme català i a la vegada va ser un dels impulsors per excel·lència d'aquesta tendència a Badalona, ciutat industrial en què podem seguir de prop la seva trajectòria.

En la dècada dels anys vint va marxar primer a Barcelona i des-

Joan Peiró

prés va fixar la residència a Mataró, però la seva relació amb Badalona va continuar vigent durant els anys trenta. Així va posar-se de manifest amb el suport d'importants sindicalistes badalonins a la via moderada de la CNT que propugnaven Peiró i els dirigents que van signar el Manifest Trentista, i la confiança que va dipositar Peiró en un grup de sindicalistes badalonins quan va ser nomenat ministre d'Indústria el 1936. Aquest darrer episodi es va solucionar en un àpat al desaparegut restaurant Can Ramonet de la Rambla de Badalona, en el qual Peiró va nomenar un gabinet per assistir-lo al ministeri, que es trobava aleshores traslladat a València: Joan Manent, Pere Cané, Antonio Blanco, Miras, Poveda i Miralles.[1]

L'interès pel sindicalisme i el mite revolucionari

Joan Peiró, barceloní de naixement, va traslladar la residència a Badalona els primers anys del segle XX. El sindicalista badaloní Joan Manent i Pesas, deixeble de Peiró, va anotar en les seves memòries l'any 1905. D'altra banda, l'historiador Pere Gabriel ens diu l'any 1908: Peiró va contraure matrimoni amb Mercè Olives, treballadora de l'Espanya Industrial, i plegats van traslladar la residència al Poblenou el 1907, i és el 1908 quan Peiró, amb vint-i-un anys, se'ns apareix per primera vegada com a treballador de l'empresa vidriera Costa i Florit de Badalona.[2]

Va ser precisament a l'estiu de 1908 –entre el primer i el 14 de juliol– que Peiró va secundar una vaga en l'empresa on treballava d'ajudant de vidrier i va protagonitzar la primera intervenció pública a favor d'una millor organització sindical dels

Joan Peiró i Mercè Olives

obrers. Els vaguistes reclamaven un millor repartiment dels guanys per al conjunt d'empleats ja que treballaven a preu fet. Els obrers, després d'un estira i arronsa amb la direcció, que ja tenia el precedent d'una vaga sense èxit, a l'octubre de 1907, van assolir el seu objectiu. L'èxit, però, va ser contestat pel sector professional dels mestres vidriers, que acusaren en una assemblea el president de la Societat de Vidriers de Badalona, Jaume Pladevall, de beneficiar més el col·lectiu d'ajudants i d'aprenents (aquests darrers exclosos de la societat vidriera). Peiró va intervenir en l'assemblea, on va defensar fermament el cap de la Societat de Vidriers i la importància d'organitzar-se conjuntament perquè tots els obrers de la indústria vidriera milloressin les condicions generals de treball.[3]

Aquest episodi va tenir lloc dins un context de renovació organitzativa dels obrers badalonins. Hi ha diversos factors que així ho indiquen: la creació a Badalona d'una federació de Solidaritat Obrera al març de 1908, que tenia en l'oncle de Peiró, Josep Belis Cortés, un dels seus màxims dirigents; la celebració, el 25 de març de 1908, d'una assemblea provincial de Solidaritat Obrera al teatre Cervantes de Badalona amb l'adhesió de 70 societats obreres de Catalunya; la proliferació dins el setmanari *La República*, òrgan d'Unió Republicana de Badalona, de notícies relacionades amb denúncies d'obrers badalonins destinades a la Junta Local de Reformes Socials, mediadora en els conflictes entre capital i treball; i la participació de les societats obreres, conjuntament amb la Unió Republicana i la Joventut Radical Republicana, en les mobilitzacions engegades des de la Societat Protectora de l'Ensenyança Racionalista en defensa de l'Escola Moderna de Badalona (1907-1909).

Precisament, en aquells anys, el Partit Radical d'Alejandro Lerroux, mentre el sindicalisme era apolític, es nodria amb una retòrica revolucionària i anticlerical de l'imaginari d'emancipació social de l'electorat obrer, i oferia, d'altra banda, una sèrie d'oportunitats i serveis a les societats de resistència obreres: la celebració de reunions i actes de caràcter sindicalista i destinats al lleure dels obrers a la Casa del Poble, i uns espais per a notícies i articles en els òrgans de premsa republicans.[4]

Un segon episodi que va marcar la trajectòria de Joan Peiró, va ser el de les vivències personals abans, durant i després de la Setmana Tràgica, l'estiu de 1909. Uns mesos abans de l'esclat revolucionari, la implicació creixent de Peiró dins la Societat de Vidriers i dins de Solidaritat Obrera el va fer «estrenar-se» en un míting públic a la plaça de Torner de Badalona juntament amb el seu oncle, Josep Belis, i Emili Roca (un obrer metal·lúrgic de «les Puntes»). El motiu era protestar per l'augment del cost de la vida i la repressió policial a la capital veïna.[5] D'altra banda, un altre element de crispació social va generar-se entre les societats obreres de resistència i les autoritats locals, encapçalades per homes de la Lliga Regionalista: el motiu va ser la manipulació per part del Gremi de Fabricants i Industrials i les societats catòlicoobreres, d'acord amb l'alcalde Martí Pujol, de les eleccions a la Junta Local de Reformes Socials. Les irregularitats van ser impugnades pels sindicalistes badalonins i les eleccions van ser anul·lades pel governador civil, Ángel Ossorio.[6]

D'altra banda, el malestar popular contra la crida als reservistes per anar a la Guerra del Marroc, fou el detonant previ a la Setmana Tràgica (dies 26-31 de juliol i 1 d'agost). A Badalona la pressió antibel·licista va deixar-se sentir en dues concentracions el dia 20 de juliol: una manifestació, al matí, d'unes 500 persones davant l'Ajuntament mentre es realitzava un Ple municipal; i una segona, a la nit, d'unes 400 persones que, en sortir d'un míting a la Casa del Poble organitzat per la Joventut Radical Instructiva, va recórrer espontàniament els carrers del centre fins a la plaça de la Vila. Els dies següents, grups de sindicalistes, entre

AÑO II BADALONA 5 DE MARZO DE 1910 NÚM. 17

JUVENTUD REBELDE

SEMANARIO REPUBLICANO RADICAL

REDACCIÓN Y ADMINISTRACIÓN: Calle del Sol, núm. 17 | De los artículos firmados é yé, responden sus autores. Los originales no se devuelven | Precios de suscripción: Ptas. 0'50 m. Número suelto, 10 cts.

ells Joan Peiró, van visitar les fàbriques i tallers per secundar una vaga general revolucionària. El dia 26 de juliol va començar la vaga general i paral·lelament van esclatar greus disturbis a la ciutat: el tall de les comunicacions, la crema de burots i garites de consum i l'assalt a l'edifici dels frares carmelites del carrer de Sant Miquel (primer episodi de violència anticlerical a Catalunya durant la Setmana Tràgica). El dia 27 unes 2.000 persones van manifestar-se pels carrers del centre de la ciutat, entre elles Joan Peiró, fins a ser dispersades per forces de cavalleria arribades a Badalona. L'estat de guerra va impedir noves accions de protesta tret de la vaga general i la paralització de la vida ciutadana. El 2 d'agost la població va tornar a la normalitat.[7]

L'historiador Pere Gabriel ens diu que Peiró fou empresonat per primera vegada a conseqüència dels fets de la Setmana Tràgica, i d'altra banda, Joan Manent ens diu que Peiró va veure's obligat a amagar-se una temporada. En aquesta època sembla que Joan Peiró va aprendre de manera autodidacta a llegir i escriure, i caldria relacionar aquests fets amb el primer article de Joan Peiró publicat a *Juventud Rebelde*, òrgan a Badalona del Partit Radical lerrouxista, al març del 1910. Una notícia relacionada amb Joan Peiró i *Juventud Rebelde* va tenir lloc a l'octubre de 1910 quan el setmanari va anunciar, dins la secció «Los que Trabajan», la inscripció civil d'un fill de Peiró i Mercè Olives que va registrar-se amb els noms de «Liberto, Elio, Breeci».[8]

LA COLMENA OBRERA

SEMANARIO SOCIALISTA

Órgano de la Federación Local de Sociedades Obreras de Badalona

Número suelto: 10 céntimos

Els primers articles de premsa

Joan Peiró, amb la signatura *Juan Fuentes* (en record d'una admiració juvenil per aquest torero), va iniciar la seva tasca periodística al setmanari badaloní *Juventud Rebelde,* el 5 de març de 1910. Ho va fer en la secció «Los que trabajan», l'apartat que l'òrgan radical cedia a la lliure expressió dels obrers. El primer article de Peiró, «Del enemigo el consejo», va ser una defensa de les escoles laiques, «donde, en fin, se hacen hombres libres, no esclavos de la antigua Roma», i en contra de la ferotge repressió després de la Setmana Tràgica, que va portar a l'assassinat de Francesc Ferrer al castell de Montjuïc: «Desde muy lejos, allá en el horizonte se vislumbra la silueta del mil veces maldito castillo. Recordad que en él asesinaron al maestro; á nosotros incumbe conservar su obra». L'article acabava amb una picada d'ullet al lerrouxisme: «Radicales, á defenderse!». Transcorreguts uns mesos, al novembre del mateix any, Peiró va dedicar el seu segon article, «Democracia Neroniana», al president del govern José Canalejas, identificat políticament com a demòcrata i sociòleg, però que, segons Peiró, permetia els abusos d'una burgesia que malgastava els diners en luxes mentre els obrers tenien uns salaris de fam. Una qüestió que portava Peiró a demanar la solidaritat obrera amb uns vaguistes de Sabadell en lluita.[9]

Del enemigo el consejo

Después de la represión brutal de que ha sido víctima la libre Cataluña, cuando con humo en los fosos de Montjuich la sangre de los víctimas inmoladas por el fanatismo y soberbia mallorquina y su manada de lobezno, la ola negra, la ola reaccionaria incubadora de los mas bajos pasiones, la ola reaccionaria, incubadora de las mas bajas pasiones, la ola que desde inmemoriables tiempos, ha venido ensangrentando las páginas de la historia en nombre de una moral que no siente, que está reñida, que está en pugna con la religión católica, se remonta en el fango, en el fedazal de la infamia, para dar coces á la libertad, á la justicia, á la razón y á la honra de un pueblo que ansia redimirse del enemigo mas terrible: el injusto reaccionario.

Es inadmisible la conducta seguida por los enemigos de la ciencia moderna. Bien dijo Víctor Hugo: «En todos los pueblos hay una luz, el maestro; en todos los pueblos hay un soplo que apaga el cirio». No contentos, pues, con haber llevado la miseria y la desolación al hogar de centenares de honradas trabajadores, arremeten furiosamente contra las escuelas laicas, donde se enseña la verdadera luz, no doctrinas perniciosas llenas de artificios; donde se aprenden los derechos compatibles con las corrientes modernas; donde, en fin, se hacen hombres libres, no esclavos de la antigua Roma.

Dejad que dos salidos en los millones, los inquisidores de ayer convertidos hoy en asesinos, nosotros, os precisa que nos unamos para hacer frente á la hidrofobia clerical; la hiena católica, tiene el corazón encallecido por el odio á la libertad, y afila sus dientes para morder la honra de un pueblo. Desde muy lejos, allá en el horizonte se vislumbra la silueta del mil veces maldito castillo. Recordad que en él asesinaron al maestro; á nosotros incumbe conservar su obra. Tenemos derecho á disfrutar la España del siglo XX., no la Roma negra y absolutista del imperio de Nerón.

¡Radicales, á defenderse! La tempestad amenaza desencadenarse en este mar de injusticias en que salamos sumidos los trabajadores; lo del obscurantismo se agiganta y amenaza arrollarnos; encontrémonos fuertes para ganar la cima y entonces...

«Del enemigo el consejo».

JUAN FUENTES

¿Qui ho enten?

Avui el reporter no està d'humor. Es troba al cap vespre del dimenge; li ha passat quelcóm de desagradable y per lo tant no està per bromes, però, com sigui que 'l director li ha encarregat refutar totes les atzemindes de que 's valen els maqueles de Can Tella para engalinar el poble, ve disposat a fotre, encer que de mala gana.

Com es natural, al agafar aquell paperot, ens posem guants para evitar 'l contagi y als usos propers a propósit, es dictatiu e llegir l'argum dels insofrents herals.

Ab lo final de «El drets a la vida» publica Can Tella un article, defensant la prompta implantació en aquesta ciutat, d'una caixa de pensions y estalvis para la vellesa y quina proposició fou feta dies enrera en la sesió del Ajuntament, per el concejal de la majoria, polo Sió, que le 'l correg a n'aquesta ciutat de representant de la Societat de seguros sobre la vida «La Unión».

Naturalment que nosaltres, no podem respaldar de cap manera, el l'article a que 'ns referim al la proposició feta per en Sió, però lo curiós del cas, es que Can Tella, para evitar la prompta realització de la cosa, sotsa l'article diuen:

«... l'Ajuntament s'en preocupa; no 's pot donchs negar que hi ha ambient favorable, que no tothom desconeix l'alta importancia social d'aquestas institucions y que, per lo tant, la tirar implantació a Badalona serà prompte un fet. Voler es poder.»

¡Eh! que tal. Fins hasta Can Tella nos dona la raho, quant diuen que si no 's fa lo que la minoria radical del Ajuntament proposa, es perque no 'ls hi dona la gana.

¿No dita Can Tella que voler es poder?

¿Doncs perque sort sempre amb sis cirts

Reproducció de l'article de Joan Peiró, signat amb el pseudònim *Juan Fuentes*, publicat a *Juventud Rebelde*, el 5 de març de 1910.

El següent escrit signat per Joan Peiró amb el pseudònim *Juan Fuentes* va fer-se esperar fins a l'abril de 1912 i va tornar a aparèixer dins la secció «Los que trabajan». Es titulava

«Moral de redención» i era el primer d'una sèrie sobre la bondat primigènia de l'home en la línia del pensament de F. Pi i Margall i on l'empremta de P. J. Proudhon s'expressava amb el convenciment que la raó del més fort va crear la propietat privada i les lleis socials orgàniques, així com els efectes manipuladors de les religions.[10]

Els articles de Peiró a *Juventud Rebelde* van aparèixer periòdicament entre el 1912 i el 1916 i van incidir en l'anàlisi crítica de la realitat, la necessitat d'instrucció dels obrers i l'esforç per organitzar-se en diversos rams d'ofici i forçar la construcció d'un nou marc social emancipat del tutelatge burgès. Així, en la seva vessant d'articulista, Peiró va anar despullant les contradiccions del progrés econòmic i social capitalista fins a oferir una alternativa, la llibertat positiva, la

Joan Peiró, al centre, treballant a la Cooperativa de Mataró

EL VIDRIO
PERIÓDICO QUINCENAL

revolució social a partir de la instrucció dels obrers, i la presa de consciència que organitzant-se podrien «reclamar un lugar en el banquete de la vida» que fins al moment els era negat. Un exemple de la necessitat d'instruir-se per saber com actuar, Peiró va reflectir-lo al desembre de 1913 amb l'opció possibilista d'intervenir en els tribunals industrials, on els representants obrers, amb la força de la seva organització al darrere, podrien intervenir en la producció i l'economia.[11]

Les idees del sindicalisme revolucionari francès eren ben presents en els escrits de Peiró quan criticava els lligams dels partits polítics amb la burgesia explotadora i afirmava que «la emancipación de los trabajadores ha de ser obra de los trabajadores mismos». En diverses ocasions Joan Peiró va dirigir els seus escrits a denunciar actituds que entenia com a contraproduents per assolir els objectius obrers: va criticar les tàctiques dels socialistes en el conflicte ferroviari de 1912; dos anys més tard, el 1914, va criticar obertament la vinculació dels socialistes amb la política; i des de la seva tribuna escrita va demanar repetidament cohesió i solidaritat amb els vaguistes en successius conflictes laborals, manifestant-se molt durament amb els esquirols: «aquél que esta supeditado a la tutela del burgués sin estar asociado no es hombre, no es obrero, no es nada, es un indigno que no merece las carícias del aire ni del sol».[12]

Altres aspectes tractats en l'etapa de Peiró a *Juventud Rebelde* van ser: la preocupació per la situació de la dona treballa-

Visita de Joan Peiró com a ministre d'Indústria, a les mines d'Hellín, Albacete, el 29 de març de 1937. Al darrere i a l'esquerra de Joan Peiró, hi ha Joan Manent, el seu secretari particular.

Joan Peiró al seu despatx de ministre d'Indústria del govern de la República, aleshores traslladat a València.

dora, que preveia allunyar-la de l'injust món laboral en benefici del seu paper cabdal dins la família i la maternitat (unes idees que va seguir exposant anys després a *La Colmena Obrera*), l'antibel·licisme en contra del colonialisme espanyol a l'Àfrica o contra la Primera Guerra Mundial; i el desig d'emancipació civil de la societat, esdevenint un dels impulsors del Grup Anticlerical Benèfic de Badalona (1915), associació destinada a fer-se càrrec de les despeses d'actes civils com ara enterraments.[13]

Una gran capacitat de lideratge i dedicació

L'activitat intel·lectual i sindical va convertir Joan Peiró en un dels líders obrers que, més enllà de Badalona, van encapçalar el procés associatiu obrer sobre la base de les idees del sindicalisme revolucionari. Com a membre de la Societat de Vidriers de Badalona, Peiró va ser un dels fundadors de la Federació Local de Societats Obreres l'any 1915, i primer secretari general fins a l'agost de 1916. Paral·lelament va impulsar la reorganització de la Federació Espanyola de Vidriers i Cristallers (fundada el 1907), i va ser director de *El Vidrio*, òrgan de premsa de la Federació des del gener de 1916. Peiró també va ser un dels impulsors de *La Colmena Obrera*, òrgan de premsa de la federació local de sindicats de Badalona, que va aparèixer a l'agost de 1915. El primer director en va ser Josep Arbós Buxó, que va ser substituït al maig de 1917 per Joan Peiró després de discrepàncies internes respecte a la identificació de la federació local de societats obreres amb la CNT. Precisament Joan Peiró va ser qui va fer entrar formalment la federació local dins la CNT en el Congrés de Sants a l'estiu de 1918. En aquell mateix estiu, l'article de premsa «Remember», publicat a *La Colmena Obrera*, en què Peiró acusava la Guàr-

Rètol del carrer de Joan Peiró, al barri de Casagemes. Fotografia: Albert Cartagena.

dia Civil i l'empresa Cros de la sagnant repressió d'una vaga a la fàbrica badalonina (va haver-hi 4 morts i nombrosos ferits), va ser considerat injuriós per les autoritats i el va portar a ser detingut i empresonat.[14]

Com veiem, els anys 1915-1918 van representar per a Joan Peiró un període en què el seu compromís i capacitat de direcció sindical van marcar les traces de la posterior trajectòria dins la CNT i el corrent anarcosindicalista català. Entre el 1915 i el 1916, l'organització sindical dels obrers badalonins va anar guanyant força reivindicativa i autonomia operativa respecte a qualsevol protecció de cap partit polític, en especial del lerrouxista. L'augment dels preus dels productes de primera necessitat derivat de la Primera Guerra Mundial i la crisi productiva i econòmica posterior, van tenir contestació amb l'augment de la conflictivitat laboral i social, i el creixement associatiu dels obrers.

L'onada sindical a Badalona va reflectir-se a *La Colmena Obrera* i *El Vidrio* amb nombroses notícies de mítings i denúncies d'incompliments de les condicions laborals a la Junta de Reformes Socials, amb informacions sobre les vagues en curs, algunes reeixides per als obrers, com la consecució de les 8 hores i un augment dels jornals en la indústria vidriera de tot l'estat, al juny de 1917, o l'augment de sou després d'una llarg conflicte al Cotonifici de Badalona entre el gener i el juliol de 1918.[15] D'altra banda, també l'activitat sindical i socialitzadora dels obrers i obreres de la ciutat va adquirir rellevància amb la creació i les activitats de l'Ateneu Sindicalista de Badalona (1917) i l'arrelament de la premsa obrera local.[16]

En aquest context, Joan Peiró va deixar les col·laboracions a *Juventud Rebelde* ja que va dedicar tots els seus esforços a les tasques sindicals, cada cop més interrelacionades en l'àmbit català i estatal, i a tirar endavant *La Colmena Obrera* i *El Vidrio*, publicacions pròpies dels obrers. A més, van produir-se diversos episodis de controvèrsia i distanciament quan la Federació Local de Societats Obreres de Badalona va acusar els republicans nacionalistes i lerrouxistes que formaven l'equip de govern de la ciutat, de fer el buit a les mobilitzacions obreres per l'amnistia, en contra de l'encariment de la vida i a favor de la solució a la crisi del treball a finals de 1916, i van declarar *La Colmena Obrera* com «único defensor de la clase obrera». En la mateixa línia, al gener de 1917, Peiró va criticar des de *La Colmena*, «la política de escaparate municipal». Aquest darrer article va ser contestat per *Juventud Rebelde* amb l'escrit «En defensa propia». Al mes de maig Peiró va tornar a la càrrega des de *La Colmena* amb l'article «El 'Requeté' rojo», on va denunciar la posició intervencionista dels lerrouxistes respecte a la guerra mundial, exposada en un míting a la Casa del Poble.[17]

Joan Peiró va tenir un protagonisme important per cohesionar la Federació de Vidriers i Cristallers, especialment quan una societat «groga» de vidriers d'acord amb la patronal va irrompre en el panorama sindical de Badalona i va deteriorar l'ambient obrerista de la ciutat.[18] La repressió policial, el locaut com a resposta a la força creixent de la CNT, l'aparició del Sindicat Lliure i el pistolerisme van potenciar una alta inestabilitat social que, conjuntament amb la major responsabilitat sindical, van portar Joan Peiró a tornar al seu barri natal de Sants l'any 1920.

L'empremta sindical i humana de Peiró a Badalona va fer que conservés, amb major o menor grau, la relació amb la ciutat fins a l'època de l'exili i fins que les bales franquistes van posar fi a la seva vida.

Notes

1. PEIRÓ, Josep «Recordando al hombre bueno que fue mi padre», *Revista Anthropos,* núm. 111, 1990, p. I-IX (dossier documental).

2. MANENT I PESAS, J. *Records d'un sindicalista llibertari català, 1916-1943*. París: Edicions Catalanes de París, 1976, p. 43, 327-330; GABRIEL, Pere. "Cronología sobre Joan Peiró", a *Revista Anthropos,* núm. 114, 1990.

3. MANENT I PESAS, J. *Records d'un sindicalista*…, p. 327-330.

4. Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona: *La República* 28.03.1908, 11.04.1908, 30.05.1908 (organització de Solidaritat Obrera a Badalona); 21.03.1908, 02.05.1908, 30.05.1908, 20.06.1908, 04.07.1908, 12.12.1908 (notícies de la Junta de Reformes Socials); 30.11.1907 (suport de les societats obreres a l'Escola Moderna). L'atenció del republicanisme i del lerrouxisme als obrers pot seguir-se principalment a Badalona amb la consulta dels setmanaris *Verdad* (1903-1904), *La República* (1903-1909), *La Lucha* (1905-1907), *La Voz Pública de la Ciudad de Badalona* (1907-1908) i *Juventud Rebelde* (1909-1919). Un testimoni dels lligams entre el lerrouxisme i els obrers es pot trobar a COSTA FONT, José. «Las enseñanzas prácticas del compañero Juan Peiró Belis», a *Revista Anthropos,* núm. 114, 1990, p. XIII-XVI (dossier documental).

5. MANENT I PESAS, J. *Records d'un sindicalista*…, p. 331.

6. *El Eco de Badalona* (28.11.1908, 05.12.1909, 13.03.1909); *La República* (19.12.1908, 23.01.1909, 30.01.1909, 20.02.1909).

7. MANENT I PESAS, J. *Records d'un sindicalista*…, p. 331-332, 335; PADRÓ I WERNER, J. «Els badalonins i la revolta de juliol de 1909», a *Carrer dels Arbres*, núm. 2, 1979, p. 7-16.

8. *Ibid.,* 05.03.1910 i 23.10.1910.

9. *Ibid.,* 26.11.1910.

10. *Ibid.,* 06.04.1912, 20.06.1912, 11.05.1912.

11. *Ibid.,* 11.05.1912 (instrucció dels obrers), 27.12.1913 (participació en el Tribunal Industrial).

12. *Ibid.,* 05.10.1912, 14.03.1914, 05.09.1914 (crítica al tactisme socialista i la vinculació amb la política), 05.09.1914, 15.05.1915 (crida a la solidaritat obrera).

13. *Ibid.,* 08.06.1912, 28.06.1912 (sobre el treball femení), 06.04.1912, 17.05.1917 (antibel·licisme), 17.07.1915, 28.08.1915 (anticlericalisme). *La Colmena Obrera,* 09.11.1916, 23.09.1916, 07.10.1916 (més sobre el treball femení).

14. GARCÍA PONS, E. *Historia de la Prensa Badalonesa*, Badalona: Ajuntament de Badalona, 197?, p. 126-130; MANENT, J. *Records d'un sindicalista...*, p. 331; *El Vidrio*, *La Colmena Obrera*.

15. *Juventud Rebelde,* 26.01.1918 (protestes de la Federació Sindical de Badalona contra l'encariment de la vida), *La Colmena Obrera,* 29.07.1916, 26.08.1916 (denúncies d'incompliments de les condicions laborals), 19.01.1918, 13.07.1918 (vaga del Cotonifici de Badalona), *El Vidrio,* 30.06.1917 (triomf reivindicatiu dels vidriers).

16. *El Vidrio,* 30.11.1917 (activitats de l'Ateneo Sindicalista), *La Colmena Obrera,* 05.10.1918, 01.11.1918, 08.11.1918 (impuls a la sindicació femenina).

17. *Juventud Rebelde,* 11.11.1916, 20.01.1917 (crítiques a l'alcaldia republicana), 17.05.1917 (crítica a la posició intervencionista dels lerrouxistes respecte a la guerra mundial).

18. *Ibid.,* 04.05.1918, 11.05.1918, 18.05.1918, 01.06.1918, 15.06.1918 (acusacions al sindicalisme «groc»).